

Väliseesti näituste festival ja BaltHerNet'i suvekool

Piret Noorhani, Birgit Kibal*

■ 2019. aasta suvel toimunud ESTO festival, juubelilaulupidu ning suurpõgenemise 75. aastapäev inspireerisid korraldama üle-eestilist väliseesti näituste festivali. Selle põhiohk oli suvekuudel, osa näitustest vältab 2020. varakevadeni. Festivali käigus eksponeeriti väliseesti kogukondade, Eesti mäluasutuste või nende ühistööna valminud väliseestiteemalisi näitusi. Programmi mahtus 16 erinevat väljapanekut Eestist, Kanadast, Austraaliast ja Rootsist, mida suvel eksponeeriti 14 erinevas paigas, ühtekokku kuues linnas – Tallinnas, Tartus, Pärnus, Rakveres, Valgas ja Võrus. Käsitlemist leidsid põgenemislööd ja elu DP laagrites, aga ka väliseesti kogukondade tegemised, harrastused ja saavutused. Lisaks Teise maailmasõja põgenikest ja nende järeltulijatest jutustavatele väljapanekutele vaadeldi ka eestlaste varasemat väljarännet Kanadasse ja Siberisse. Ajaloonäituste kõrval võis näha fotonäitusi ja ekspositsioone, mis olid kasvanud välja suulise ajaloo projektidest või eesti naiste käsitööharrastusest.

Esimene näitus, „Elukaare kaks otsa“ avati Tartus, Eesti Kirjandusmuuseumis maikuu. Seda oli eksponeeritud Väliseesti Muuseumis (VEMU) Torontos 2018. aastal seoses Eesti Vabariigi 100. sünnipäevaga. Kaksikfotonäituse üks ots on pühendatud Toronto eestlaskonna vanimale osale: Toomas Volkmani portreed koos fotografeeritute mälestustega annavad edasi Eesti Vabariigi kaasaegsete elukogemust ja -tunnetust. Näituse teine ots, Kristen Dobbini fotod Jõekääru laste suvelaagrist, illustreerib eestlaste ja eestluse muutumist Kanadas.

Rida näitusi oli pühendatud Kanada eestlastele. VEMU-ga oli seotud näiteks „Balti Ülikooli lugu“ (valmis koostöös Helga Meritsaga, eksponeeriti Tartu Ülikooli Raamatukogus augusti lõpuni) ning „Toit – tervise varaait. Eesti toidupoed ja -ärid Torontos“ (valmis koostöös Eesti Rahva Muuseumiga ja eksponeeriti Võrumaa Keskraamatukogus oktoobrini). VEMU ning Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi koostöönäitus „Roman Toi 100“ oli juuli keskpaigani välja pandud Rahvusarhiivis Tartus, septembri keskpaigast sai seda vaadata Tallinnas Jaani kirikus seoses EELK tähistatava suurpõgenemise aastapäevaga. Lisaks pühendas Kanada eestlastele kaks näitust torontolastele hästi tuttav fotograaf Eestist Kerly Ilves, kelle portreenäitused „Kanada eestlased valguses ja varjus“ ning „Toronto väliseestlased ja Eesti Rahva Muuseum“ olid ESTO ajal eksponeeritud vastavalt Telliskivi loomelinnakus Tallinnas ja ERM-is Tartus. Telliskivis sai näha ka näitust „Kotkajärve Metsaülikool – 50 aastat noor“. Varajaste eesti väljarändajate lugu jutustav Alberta Eesti Kultuuripärandi Seltsi näitus „Alberta eestlased aastast 1899 tänaseni“ oli juuli lõpuni üleval Rakveres, Lääne-Virumaa Keskraamatukogus.

Kõigi baltlaste, sh. baltisaklaste, põgenemise ja Kanadas uue kodu ehitamise lugu jutustav näitus „Oma lugusid jagades. Balti diasporaa kodu Kanadas“ avati suurejooneliselt ESTO lõpupäeval Tallinnas Patarei vanglas. Avavastuvõttu toetasid Kanada suursaatkond ja ÜRO Pagulaskomisjon. Lisaks näituse koostajatele Petra Granthamile (Canadian Baltic Immigration Aid Society) ja Piret Noorhanile (VEMU) esinesid Kanada suursaadik Kevin Rex ning Sandra Vokk võõrustaja, Eesti Mälu Instituudi poolt. Kuna Patarei vangla on populaarne turismisihtkoht, oli augusti alguseks näitust külastanud juba üle 12 000 huvilise. Oktoobris sai näitust vaadata Kanada-uuringute konverentsi puhul Tartu Ülikooli Lossi tänava õppehoones. Peatselt rändab näitus Lätisse ja Leetu.

Rootsi eestlased olid esindatud kahe näitusega: Stockholmis tegutseva rahvakunsti huviringi „Triinu“ käsitöönäitust „Kaunistagem Eesti kodjad kolme koduvärviga“ ning Rootsi Eestlaste Liidu, Evelin Tamme, Mai Raud-Pähna ja Taavo Kase näitust „Paadipõgenikud 1944. Nelja paadi lood“ eksponeeriti Tallinnas Rahvusarhiivi galeriis Maneeži tänaval. Rahvusarhiivi enda

* Piret Noorhani (1960), Väliseesti Muuseum (VEMU), paarhivaar, 310 Bloor ST. W., Toronto ON M5S 1W, Kanada, piret.noorhani@vemu.ca; Birgit Kibal (1976), Rahvusarhiivi kommunikatsioon- ja välissuhete juht, Rahvusarhiiv, Nooruse 3, 50411 Tartu, birgit.kibal@ra.ee

näitust „Eesti-Briti suhted“ sai vaadata Rahvusarhiivi Rakvere uurimissaalis.

Idadiasporaa ajalugu ja kaasaega käsitles Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Kunstiakadeemia näitus „Siberi eestlased“, mida oli võimalik näha Lääne-Virumaa Keskraamatukogus Rakveres.

ESTO ajal avati ka mõned päris uued näitused. Hoogsa tseremooniaga ja suure rahvahulga osalusel avanes Eesti Rahva Muuseumis ESTO ametlikku programmi arvatud ERM-i ja VEMU koostöönäitus „ESTO – globaalse eestluse hoidja“. 2020. aastal jõuab see mälestustel, fotodel jm. arhiivimaterjalidel põhinev näitus VEMU-sse. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumis sai aga vaadata vastvalminud väljapanekut „Eesti sport Kanadas“, mis avati VEMU-s tänavu septembris.

Sügise hakul läksid näitused teisele ringile, mis tähendab, et need muutsid asupaika – ikka selleks, et võimalikult palju vaatajaid neid näha saaks. Festivali idee pärineb Piret Noorhanilt, kes oli ka projekti juht. Näitustele ekspositsioonipindade leidmisele, nende saatmisele ja ülespanemisele aitasid kaasa Tiiu Kravtsev ja Birgit Kibal Rahvusarhiivist, Merike Kiipus, Marin Laak, Vilve Asmer ja Anu Korb Eesti Kirjandusmuuseumist, Riina Reinvelt, Kristjan Raba ja Karin Kiisk Eesti Rahva Muuseumist, Kalle Voolaid Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumist, Metsäülikooli kontaktisik Tallinnas Elle Palumäe, Kerly Ilves ja paljud teised. Festivali reklaammaterjalid kujundas Einike Leppik. Festivali ametlikeks korraldajateks olid väliseesti ja -balti kultuuripärandiga tegelev MTÜ Baltic Heritage Network ja VEMU koostöös paljude Eesti ja väliseesti mäluasutustega. Suur tänu kõigile abilistele, nagu ka neile, kes ettevõtmisse rahaliselt panustasid: Eesti Teadus- ja Haridusministeerium / rahvuskaaslaste programm, Estonian Studies Centre/VEMU, Kanada suursaatkond Riias, ÜRO Pagulaskomitee. Teave näituste ja nende asupaikade kohta on leitav veebilehtedelt <https://www.balther.net/et/> ja <http://estofestival.com/>.

Väliseesti pärandi väärtustamise ja hoidmise sihis jätkab MTÜ Baltic Heritage Network iga-aastaste suvekoolide ja konverentside korraldamist. Nii toimus 2019. aastal juba 9. suvekool Eesti diasporaa kultuuripärandi kogumise ja säilitamisega tegelevatele võõrsil elavatele eestlastele. Seekordne suvekool keskendus kunsti- ja kultuurikogudele ning oli ühildatud samal ajal toimunud ESTO programmiga Tartus (30. juuni) ja Tallinnas (1.–2. juuli). Suvekoolist võtsid osa väliseesti arhiivides töötavad vabatahtlikud, aga ka teised kultuuripärandi kogumisest ja säilitamisest huvitatud Eesti ja väliseesti kogukondade liikmed, keda tänavu oli ligikaudu 40 inimest.

Pühapäeval, 30. juunil sai ligi paarkümmend pereloohuvilist osa seminarist „Oma juuri otsimas“ Rahvusarhiivis Tartus, kus arhiivi esindajad Tõnis Tärna ja Birgit Kibal tutvustasid kasulikke võtteid, kuidas veebi kaudu ja iseseisva tööna saab iga huviline arhiiviallikatest üles leida andmeid oma esivanemate kohta. Õpitoa järel avanes osalenuil võimalus teha ringkäik arhiivi uues hoones. Sama päeva õhtul avati Eesti Rahva Muuseumis näitus „ESTO – üleilmse eestluse hoidja“, koostajad Piret Noorhani (Toronto) ja Riina Reinvelt (Tartu).

Esmaspäeval, 1. juulil külastati Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi Tallinnas. Muuseumi esindajad Ann Aaresild, Kaisa Luik, Anneli Kaldoja ja Kristo Matson tutvustasid asutuse kogusid ja ekspositsiooni, räägiti kultuuriajalugu haaravatest valdkondadest võõrsil ja kodumaal, samuti väliseesti muusika- ja teatriajalooa seotud uurimisprojektidest. Päeva lõpetasid Maie Barrow' ja Piret Noorhani ülevaated Austraalia ja Kanada väliseesti arhiivides leiduvatest kultuuriajaloolistest kogudest koos järgnenud aruteluga. Teisipäeval, 2. juuli ennelõunal võõrustas suvekoolilisi Adamson-Ericu Muuseumi lahke pere Tallinna vanalinnas Lühike jalg 3. Muuseumi kuraator Kersti Koll kõnele ekspositsioonist, väliseesti kunstinäitustest ja projektidest Eesti Kunstimuuseumis. Ave Maria Blithe, Maie Barrow ja Piret Noorhani tutvustasid kunstikogusid väliseesti kogukondades. Pärastlõuna veedeti 2018. aastal valminud Arvo Pärdi Keskuses Laulasmaal. Keskuse arhivaar Anneli Kivisiv viis külalised ajas tagasi hoone ettevalmistamise ja avamise aega, tutvustas helilooja Arvo Pärdi arhiivi koos iseloomulike käsikirjaliste näidistega ning andis ülevaate keskuse argisest palgest kogude täiendamise ja kogutu digiteerimisega. MTÜ Baltic Heritage Network president Piret Noorhani kinkis keskusele tänutäheks salvestuse VEMU kogust – lindistuse loengust, mille Arvo Pärt oli pidanud Tartu Colledge'is mõni aeg pärast Eestist lahkumist, 1981 detsembris, tutvustamaks oma loomemeetodit. Ehkki meile oli varem öeldud, et helilooja ise sel päeval keskuses ei viibi, tabas meid ootamatu õnn tema üllatava ilmumise näol. Kärmemad ja söakamad said heliloojaga ühispildilegi, eriti suur rõõm oli aga tõdeda, et see eriline inimene on saanud omanimelise väärrika paiga.

Suvekooli korraldusele aitasid kaasa Eesti Rahvusarhiiv, Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahva Muuseum ja VEMU. Ürituse läbiviimist toetas Eesti Haridus- ja Teadusministeerium rahvuskaaslaste programmi kaudu. Nii äsjase kui ka varasemate suvekoolide kohta leiab huviline teavet temaatiliselt veebilehelt, mida tasub jälgida ka tulevikus: <http://suvekool.balther.net/>.